
İSTANBUL YAPILARINDA KARAMÜRSEL OD TAŞININ KULLANIMINA DAİR BAZI TESPİTLER

Findings on Karamürsel Od Stone Used in The Buildings of Istanbul

Yaşar BAŞ¹

Geliş:28.07.2017 / Kabul:11.09.2017

DOI: 10.29029/busbed.331373

Öz

Önemli yapı unsurlarından biri olarak görülen yeşil renkli volkanik od taşları, geçmişte Türkiye'nin bir çok bölgesinden çıkarılmıştır. Bu taşlar, Geç Roma, Erken Bizans (4-6.yüzyıl) ve Erken Osmanlı Dönemi'nde (16-18. yüzyıl) az; 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında daha fazla kullanılmıştır. İstanbul için gerekli görülenlerin bir kısmı, Karamürsel taraflarında bulunan ocaklardan çıkarılmışlardır. Erken devir kaynaklarında konu ile ilgili az ve dağınık bilgilere rastlanmaktadır. Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyıl kayıtları, yeni yapılan veya onarılan İstanbul yapılarında Karamürsel od taşı kullanımı hakkında daha düzenli bilgiler sunmaktadır. Bu vesileyle Karamürsel od taşı sanayii, organizasyonu, organizasyon problemleri, od taşı malzemesinin özellikleri, çıkarılışı, hazırlanışı, türleri, ebatları, satış fiyatı, fiyatları oluşturan etkenler, İstanbul'a nakli, hangi yapılarda kullanıldığı ve sair konularda bazı bilgi ve birikimler oluşmuştur. Buna göre, İstanbul'da yeni yapılan veya onarılan kâgir dükkânlar, hanlar, top döküm fırınları, evler, saraylar, mutfaklar, camiler ve benzeri yapıların bir kısmında Karamürsel od taşına yer verilmiştir. Od taşlarının üretimi ve nakli, bir dizi zahmetli işlere sahne olmuştur. Söz konusu işlemlerin organizasyonu, bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Araştırmada bu konular üzerinde durulmuştur.

Anahtar sözcükler: Karamürsel, od taşı, İstanbul, tarihi yapılar, top döküm fırını.

---

1 Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
e-mail: yasarbas2000@hotmail.com.

Abstract

Green volcanic od stones are crucial construction materials and it was excavated widely in Turkey. Od stone was used rarely in Late Roman, Early Byzantium (4-6th centuries) and Early Ottoman periods (16-18th centuries). It was used more at the end of 19th century and the beginning of the 20th century. The stones that were used in İstanbul were delivered from the quarries around Karamürsel. There is little information in early period resources. However, there are many on the uses of Karamürsel Od stone in the construction and restoration of buildings in İstanbul between the second half of the 18th century and the 19th century. For that reason, there are some information on the Karamürsel Od stone factory, its organization, the features of the stone (like its excavation, preparation, size, price), factors affecting the price, its transportation to İstanbul and its usage in construction. According to that information, some shops, khans, furnaces, houses, palaces, kitchens, and mosques were either constructed or restored with Karamürsel Od stones. The production and transportation of the stone were laborious. The organization of the production and transportation were also problematic. This article focuses on those problems.

Keywords: *Karamürsel, od stone, İstanbul, historical buildings, furnace.*

I. GİRİŞ

Taş, tuğla, ahşap, demir, kireç gibi unsurlar, tarihî kâgir yapıların geleneksel temel malzemelerindendir. Tarihî binaların inşası veya onarımı amacıyla tarih boyunca İstanbul'a nakledilen edilen ürünler arasında kereste ve dayanıklı kesme taşların önemli bir yeri olmuştur. Antik çağlardan bugüne, yapılar ve anıtlar için önemli bir malzeme özelliğini koruyan taş, kullanılacağı yere bağlı olarak çeşitli şekillerde işlenip şekillendirilerek inşa ve restorasyon çalışmaları sırasında yapı malzemesi olarak kullanılmıştır (*İnşaat Teknolojisi*, 2013: 2).

Vulkanik tüflerden oluşan od taşı, İstanbul yapılarında kullanılan taşlar arasında bulunan önemli bir malzeme türüdür. Od, Farsça “ateş” demektir. “Od taşı” ateşe dayanıklılığı dolayısıyla bu adı almıştır. Anadolu'nun farklı bölgelerinde görülmektedir. İç Anadolu Bölgesi başta olmak üzere Türkiye'nin bir çok yerinde görülmektedir. Özellikle, Ankara, Eskişehir, Kayseri, Konya, Niğde, Nevşehir gibi şehirlerde çeşitli minerallere sahip vulkanik tüfler mevcuttur. İstanbul'daki yapılarda kullanılanları ise, Anadolu Kavağı, Rumeli Kavağı, İzmit, Yalova, Karamürsel, Şirincevaş, taraflarında açılan ocaklardan getirilmişlerdir (Özgünler 2007: 3).

Arşiv belgelerine göre Karamürsel civarı, İstanbul yapılarının geçmişten bugüne temel pek çok ihtiyacının karşılandığı bölgelerden biri olmuştur. İstanbul'da yangın (AE. SOSM. III: 89/6841), deprem ve sair sebeplerle yenilenen,

onarılan veya ilk defa inşa edilen pek çok yapı için gerekli görülen od taşı ve kereste malzemesi, kısmen Karamürsel'den karşılanmıştır. Karamürsel od taşı, kasabanın Kavak mevkiinden, çıkarılmış ve aynı mevkideki iskeleden İstanbul'a nakledilmiştir. Bazı tespitlere göre, bin yıldan beri İzmit Körfezi'nin güneyinde Karamürsel sahil şeridinde kasabanın 3 km. güney doğusunda yerleşik Tepeköy ve 6 km. güneybatısında mevcut Dereköy dolaylarından od taşı temin edilmektedir (Ahunbay 2016: 1797, 1798). Yalova-Karamürsel Kaytazdere bölgesinde bulunan taş ocağında çıkarılan od taşı, günümüz tarihi binalarında mevcut od taşı onarımlarının yapılmasında kullanılabilir en uygun taş örneği olarak seçilmiştir. Karamürsel civarında, 500-600 m kadar bir kalınlıkta bir katman halinde volkanik tüfler yer almaktadır. Genelde beyaz, yeşil, yeşilimsi beyaz ve sarımsı beyaz renk gösteren ve bölgede inşaat taşı olarak kullanılan bu tüfler, ... Kılıç bucak merkezi kuzeydoğusundaki Kabaklı Köyü güneydoğusundaki tüfler, ... Karamürsel Yalova yolu güneyinde bulunan Subaşı Köyü batısı, Oluklu Köyü güneyi ile Karamürsel'in güney doğusunda bulunmaktadır (Özgünler 2007: XI, 4).

Volkanik tüflerden oluşan od taşları, oldukça yumuşak bir özelliğe sahiptir ve bu sebeple dış etkilere karşı dayanıklı değildir. Özellikleri, hava kirliliği ve yağışların etkisiyle yüzeylerinin erken bozulmasına, kahverengi lekeler ve oyuklar oluşmasına, kabuklar halinde dökülmesine ve böylece kötü bir görünüm kazanmasına yol açmaktadır (Ahunbay 2016: 1798). Ancak aynı durumuna binaen fazla işçilik gerektirmeden kolayca işlenebilmiş; İstanbul'un Bizans ve geç dönem Osmanlı yapılarında sıkça yer almıştır. Volkanik (Coğrafi işaret tescil belgesi, 2, 3), yeşilimsi, kaba kumtaşı, ısıl iletimi ve yalıtımı hızlı ve homojen bir denge ile yansıtan, erken ısınıp geç soğuyan ve ateşe dayanıklı özellikte olduğu için ocak, külhan ve fırınların iç taraflarında kendisine çokça yer verilen bir madde olmuştur. Önemli inşaatların pek görünmeyen iç kısımları, temel dolguları, taşıyıcı duvarları, pencere söveleri, renkli cephe kaplamaları, merdiven basamakları ve tretuarlarında sıkça kullanılmıştır (Özgünler 2007: 8). Özellikle sivil yapılarda, Darphane'de, Tophane ve humbarahane ocaklarında önemli işlevler yüklenmiştir (Ahunbay 2016: 1797).

II. KARAMÜRSEL OD TAŞI KULLANIMI İLE İLGİLİ BAZI ÖRNEKLER

Karamürsel od taşı tüfleri, Geç Roma, Erken Bizans (4-6.yy.) ve Osmanlı 16-18. yüzyılları arasında az sıklıkta, ancak 19. yy. sonu ve 20. yy. başında daha yoğun olarak Marmara Bölgesi ve özellikle İstanbul'da çokça kullanılmıştır (Özgünler 2007: 8).

1. Bizans Dönemi Ayasofya Örneği

6. yüzyılda Bizans kâgir duvarlarında kireç ve küfeki taşları, radikal biçimde örgüden çıkarılmış; büyük yoğunlukla, mesela Ayasofya’da olduğu gibi tuğla kullanılmaya başlanmıştır. Ayasofya’da sadece “Karamürsel taşı” veya “od taşı” olarak isimlendirilen açık yeşil-gri volkanik tüfe, tek sıra olarak tuğla örgü arasında yer verilmiştir. Bu yüzyıldan sonra Bizans mimarisinden kaybolmuştur (Ekinci ve Deniz ve Gür 2012: 8). Erken dönem Bizans yapılarından Ayasofya’nın doğu cephesinde, giriş sövesi ve kemerinde kullanıldığı bilinmektedir (Özgünler 2007: 9). Batı dillerinde “Green Stone” olarak bilinen bu taş, bütün kemerlerin ve tonozların başlarında yer almıştır. Ayrıca değişen aralıklarla duvarların başka yüksekliklerinde sürekli olarak (Ahunbay 2006: 75, 76), Küçük Ayasofya’nın ana taşıyıcı duvarlarında 30-40 cm. yüksekliğinde hatıllar olarak kullanılmıştır (Ahunbay 2016: 1797, 1798).

2. Osmanlı Devrinde Karamürsel Od Taşı Kullanımı

2.1. Od Taşı Türleri, Fiyat ve Organizasyon Problemleri

Osmanlı klasik döneminde 16. yüzyıldan itibaren taş sanayine önem verilmiş ve birçok mahalde taş ocakları açılmıştır. Mimaride temel taşı olarak kullanılan başlıca taş türleri, küfeki, mermer ve od taşı olmuştur (Eriç 1988: 116). İstanbul için Karamürsel bölgesinden od taşı çıkarılışı, üretimi, işin organizasyonu, ebatları, satış fiyatı, nakliyesi, kullanımı ve sair özellikleri hakkında kayda değer bilgi birikimi oluşmuştur. Muhtelif sebeplerle inşa edilen veya onarılan kâgir dükkânlar, hanlar (AE. SMST. III: 94/7109), top döküm fırınları (C. AS: 144/6383, 1222/54861), evler, saraylar, mutfaklar, camiler ve benzerleri yapılar, od taşı malzemesinin kullanıldığı yapılar olmuştur.

1782 tarihli bir tespite göre, od taşı ocaklarında bulunan taşların çıkarılışı, taşınması, yüklemesi, nakliyesi, ilgili binalara aktarımı ve ustalar tarafından kullanılması, bir dizi zahmetli işlemleri gerektirmiştir. Ocaklardan çıkarılan taşlar, öncelikle talep edilen sayı, ölçü ve ebatlara göre kesilmiştir. Taşıma ve yükleme işlemleri için önceden iskeleler ve gerekli araçlar hazır tutulmuştur. İskelelerin hazır hale getirilmesi ve yüklemeye, liman görevlileri, taşçı ve marangoz ustaları görev almıştır. Yükleme, nakil ve boşaltma işlemleri için kurulan iskelelerde kankal, işparçene, büyük sütun manivela, sütun el manivelası, talik, ipsîd, kızak, makara, verdene gibi alet ve malzemeler kullanılmıştır. Hazırlanan malzemeler, işçiler tarafından arabalar veya benzeri araçlarla limanlara aktarılmıştır. Nakliye işi, sandal, kayık veya gemilerle yapılmıştır. Taşların gerekli mahallere taşınması, yükleme işlemlerinin tersine tekrar edilen zahmetli işlerden olmuştur (C. AS: 1147/50990). Karamürsel’den nakledilen od taşları Yenikapı’daki Langa İskelesi’ne getirilmiş; buradan İstanbul içlerine taşınmıştır (Özgünler 2007: 9).

Tablo 1: 9 Kasım 1756 tarihli bir emirle Karamürsel'den nakledilen Od Taşı çeşit, ebat² ve ocak sayıları

Taş türleri	Uzunluk	Yükseklik	Ocak sayısı
Köprülük taşı	tülen	1,5 zirâ	1 ocak
Kademe taşı	tülen	2 zirâ	1 ocak
Büyük devir taşı			1 ocak
Orta devir taşı	tülen	18 parmak	İkisi 1 ocak
Battâl kürsü taşı			1 ocak
Orta kürsü taşı			İkisi 1 ocak
Pehle taşı		2 zirâ	2 ocak
Pehle taşı		1,5 zirâ	1,5 ocak
Ocak tabanı taşı			1,5 ocak
			Toplam 11 ocak

Od taşı temini ile ilgili işlerin organizasyonu ve sonuçlandırılmasında muhtelif güçlükler, problemler ve engellerle karşılaşmıştır. Bu işler için ihtiyaç duyulan işçi, usta, emin, kethüda, hamal vb. çalışanların temini, bunların maaş, konaklama ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması, taşların istenilen ölçülerde kesimi, birim fiyatlarının belirlenmesinde karşılıklı mutabakat sağlanması gibi bazı konular problemlerin yaşandığı alanlar olmuştur. Mesela 1756 yılında İstanbul'da vuku bulan yangında zarar gören binalar için gerekli od taşı türleri, Karamürsel Kazası'nın Kavak nam mahallindeki taş ocaklarından temin edilmek istenmiş (Bkz. Tablo. 1); ancak ocak kethüdaları Yusuf ve Ahmed ile taş nakli yapan gemi reisleri, eski fiyat üzerinden taş satışına karşı çıkmışlardır. Söz konusu çevreler, birim fiyat itibarıyla taş başına üç akçe zam yapılmadıkça bu işi yapmayacaklarını bildirmişler, bina onarım işlerini geciktirmişlerdir. Talep, İstanbul kadısına havale edilmiş, ocak kethüdaları ve yiğitbaşları muhakeme edilip uyarılmışlardır. Nihayet engellemeler ber taraf edilmek suretiyle eski fiyat üzerinden taş kesimi ve nakline imkân sağlanmıştır. Buna göre, farklı türlerden taş üretilen toplam 11 taş ocağında birim taşın kesim fiyatı 45 akçe olarak kalmıştır. Her bir birim ocak taşına, İstanbul'a nakli karşılığında 25 akçe gemi navlunu olarak, 25 akçe de taşıcı esnafı adına ödeme yapılmıştır. Böylece birim taşın bina sahiplerine maliyeti, 95 akçe olmuştur Söz konusu uygulamanın takibi ve zorluk çıkarıcıların tedibi için de 9 Kasım 1756 tarihinde Karamürsel Naibi'ne ferman gönderilmiştir (AE. SOSM. III: 89/6841).

2 Od taşı türleri, kullanılacakları yerlere göre, uzunluk (tülen), en (arzan) ve boyları (kad - men) itibarıyla önceden tespit edilen belli ölçülerde hazırlanırdı. Bunların birim ölçülerinin tespiti için, "zirâ" ve "parmak" tabirleri ile bilinen uzunluk ölçüleri kullanılırdı. Zirâ (arşın), bir cins eski uzunluk ölçüsüdür. Çarşı arşını ve mimar arşını olarak ikiye ayrılır. Mimar arşını, 75.8 cm. idi. Karın karına altı arpa bir parmak, on iki parmak bir kadem, iki kadem bir zirâ; iki buçuk zirâ, bir kulaç sayılmakta idi (Sertoğlu, 1986: 19).

2.3. İstanbul'da Karamürsel Od Taşı Kullanılan Bazı Tarihi Yapılar

2.3.1. Tophane-i Amire Dökümhanesi

İstanbul'un önemli yapıları arasında yer alan Tophane'deki top dökümhanesi fırınlarının onarımı için gerekli görülen büyük od taşları, fırınların boyut, ebat, şekil, sayı ve sair özelliklerine göre hazırlanıp, gemilerle İstanbul'a nakledilmiş ve onarım işi bu malzemelerle gerçekleştirilmiştir. Tophane-i Âmire dökümhanesinin farklı dönemlerde yeniden inşası gündeme gelmiştir. İnşa sırasında Karamürsel od taşı da kullanılmıştır. Bu konuda dikkati çeken tespitlerden biri 2 Haziran 1685 tarihli II. Viyana Kuşatması'nın devam ettiği bu yıllarda Tophane'nin yeniden inşası gündeme gelmiştir. Acilen dökümü gereken 26 adet şâhî topun (şâhî zarbazen)³ tesliminden sonra başlatılan inşaat sürecinde döküm fırınlarının bakır haznelerinde Karamürsel od taşı kullanılmıştır (C. AS: 993/43400; Kahraman ve Arıkan 2016: 1868).

Tablo 2: 17 Ağustos 1771 Tarihli Talep üzerine Tophane fırınlarının onarımı için gönderilen od taşlarının sayı, çeşit ve ebatları

Köprülük Od taşı			Kademe taşı			Taban kapısı		Kemerler için büyük kürsü	Od taşı			
Aded: 400			Aded: 100			Aded: 9		Aded: 50		Aded: 9		
		Cam Çarışi					Kaltaklı Cam					Kaltaklı Cam
Tû len	Arzan	Kademen	Tû len	Arzan	Kaltak	Kademen	Çarışi			Tû len		Çarışi
Zirâ	Zirâ	Zirâ	Zirâ	Zirâ	Parmak	Zirâ				Zirâ	Parmak	Parmak
1,5	0,5	0,5	2	0,5	6	2,5	0,5			2	6	20

18. yüzyılın ikinci yarısında Tophane-i Amire fırınlarının onarımı veya bütün binalarıyla yeniden inşası söz konusu olmuştur. Bu konuda çıkarılan fermanlara bakılacak olunursa, 24 Ekim 1765 tarihinde top döküm fırınlarının gözden geçirilmesi için 24 adet taban taşı getirilmiştir (C. AS: 144/6383). 29 Haziran 1766 Karamürsel tarafından getirilecek taşların nakli için 200 esir gönderilmiştir. Bunları sevk ve idare eden çavuşlara 15 kuruş yevmiye verilmiştir (C. AS: 329/13649-2). Yine top ocakları için ödenmesi lazım gelen tutarların kul taifesince yani ahali tarafından ödenmesi şartıyla 568 adet od taşının Karamürsel

3 Zarbazen, Osmanlı ordusunda kullanılan küçük çaplı bir cins toptu. Bunların en büyüğüne şâhî denirdi. Bunlar, daha ziyade piyade ve dağ topu vazifesini görürlerdi (Sertoğlu, 1986: 372).

tarafından kesilip bir an evvel Tophane'ye nakledilmesi konusunda Tophane-i Amire Nazırı el-Hac Ahmed tarafından 17 Ağustos 1771'de talepte bulunulmuş; top fırınlarının onarımı için gerekli od taşlarından belirlenen sayı, ebat ve çeşitleri (bkz. Tablo 2) Sadaret buyruktusu ile Karamürsel mahalli idaresine bildirilmiş gereğinin yapılması istenilmiştir (C. AS: 417/17309). Yüzyılın son çeyreğinde Tophane-i Amire fırınlarının onarımı veya yeni fırınların inşası girişimleri kısa aralıklarla yenilenmiştir. Bu konuda Osmanlı Rus savaşlarının önemli etkisi olmuştur (Kahraman ve Arıkan 2016: 1869). 1771 yılından on yıl sonra yeni taş bloklar getirilmiştir. Taşların iskeleden inşa mahalline taşınması için 35 kuruş yevmiye ile Galata hamallarından 90 kişi görevlendirilmiştir (C. AS: 1147/50990). Tophane-i Amire fırınlarının onarımı için 18 Temmuz 1816 tarihinde de 97 adet Karamürsel od taşının gönderilmesi hususunda Karamürsel kadısına ferman gönderilmiştir (C. AS: 1222/54861).

2.3.2. Hasköy Top Dökümhanesi

Bugün Tophane adı ile bilinen semtin bulunduğu mahalde ve Hasköy'de halen askerî bölge olarak kullanılan bölgede bir tophane tesis edilmiştir. 4 Mart 1796 ve 2 Aralık 1796 tarihli belgelere göre bu sırada Hasköy tophanesinde kâğır bir top döküm fırını yapılmıştır. Fırın için gerekli od taşı Karamürsel tarafından temin edilmiştir. Bu arada taş temini ve naklinde engel çıkaran ahalinin ve görevini ihmal edenlerin tedip olunacağına dair kaza hâkimi, ayanı ve serdarına ferman gönderilmiştir (C. AS: 87/4026; 420/17428). Kapıcıbaşılardan İbiş Ağa'nın Hasköy Tophanesi'nde inşasına memur olduğu top fırınına gerekli taşın nakli için 2 Şubat 1807 tarihinde de Karamürsel'den od taşı talep edilmiştir (C. BH: 37/1733). 1815 yılında Hasköy'deki Humbarahane fırınlarının onarımı için Samakocuk'tan od taşı getirilmiştir. Ancak bunların, diğerlerine göre ateşe daha az dayanıklı olduğu görülmüştür. Böylece yeniden Karamürsel taşı getirilmeye devam edilmiştir (C. AS: 1212/54361).

2.3.3. Tersane-i Amire Humbara Dökümhanesi Ocağı

Karamürsel od taşı kullanılan binalardan biri de Tersane'de inşa edilen Humbara Ocağı idi. Bu konuda da Osmanlı Rus savaşlarının rolü olmuştur. 1768-1774 yılları arasında Ruslarla yapılan savaşı kaybeden Osmanlı idaresi, Rusları durdurabilmek adına yapılan yeniliklerden biri olarak Tophane-i Amire içinde bir Humbarahane açılmasını kararlaştırmıştır. Bu iş için Rasih Efendi'yi görevlendirmiştir (Kahraman ve Arıkan 2016: 1869). Hacegandan Süratçi Nazırı Mustafa Rasih Efendi'nin tersanede inşasına memur olduğu humbara ocağı için 2 Eylül 1785 tarihli bir emirle Karamürsel tarafından od taşı talep edilmiştir (C. BH: 76/3612). 14 Haziran 1803 tarihinde ise, Arnavut Hasan idaresinde gözden geçirilen Hasköy Tophanesi'nin fırınları için Karamürsel'den od taşı kesimi ve nakli gerçekleştirilmiştir (C. BH: 92/4449).

2.3.4. Hanlar

Han inşası da Karamürsel'den taş nakline yol açan sebepler arasında olmuştur. 17. yüzyıldan itibaren bu tür ticari yapılarda od taşı kullanımı yaygınlaşmıştır. Büyük Valide Han ve Vezir Hanı gibi büyük ticari binaların avlularını çevreleyen revaklarda od taşına yer verilmiştir. Uygulama han mimarisine yeni bir renk ve doku kazandırmıştır.

19. yüzyıl sonlarında inşa edilen Büyük Ticaret Hanı'nın başka türlerden malzeme emininde karşılaşılan güçlükler binaen, giriş profilleri, cephe taşları ve pencere çerçeveleri od taşlarından inşa edilmiştir (Ahunbay 2016: 1799, 1800). Bu kabilden olmak üzere Çakmakçılarbaşı'nda yeni yapılmakta olan kâgir bir han için 20 Haziran 1803'de, pehle, kademe taşı ve direk taşları temin edilmiştir (BLD: 136/6781).

2.3.5. Eyüp'de Valide Sultan Tarafından İnşa Ettirilen Türbe ve İmaret

Eyüp'de Valide Sultan tarafından inşa edilecek türbe ve imaret binaları için gerekli olan taşlar 20 Kasım 1792 tarihinde Karamürsel'den talep edilmiştir (C. EV: 21/1027). Aynı bölgede, Fatih Sultan Mehmed'in inşa etmiş olduğu Eyüp Sultan Camii'nin onarımı gerekince, tûlen 2, arzan 1 arşın, kalınlığı yarım arşın çifte taban adı ile bilinen taşlardan 1000 adet taş getirtilmesi için 1798 yılında Karamürsel tarafından talepte bulunulmuştur (C. EV: 149/7402).

2.3.6. Fatih Camii ve Diğer Selatin Camilerinin Onarımı

Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'da imar ve inşa edilmiş olan camilerin onarım işleri için gerekli görülen taşlar genellikle Karamürsel tarafından temin edilmiştir. Fatih Külliyesi'nin Akdeniz Medreseleri kısmının temellerinde bu taş bolca kullanılmıştır. Bu taşların o zaman Jüstinyen dönemi yapısı olan Havariler Kilisesi'nden devşirme yoluyla mı temin edildiği, Karamürsel'den mi getirildiği bilinmemektedir (Ahunbay 2006: 76).

Od taşı, Fatih Sultan Mehmed Devri'nden sonra inşa veya tamir edilen Süleymaniye, Sultan Ahmed, Laleli, Nuri Osmaniye, Eyüp Sultan vs. pek çok caminin inşasında da yerini almıştır (Ahunbay 2016: 1797; Kahraman ve Arıkan 2016: 1868). Süleymaniye Külliyesi (Çelik 2001: 98-101; Özgünler 2007: 9)) ve Laleli Külliyesi'nin inşaatında Karamürsel od taşı kullanılmıştır. 1760-1762 tarihlerinde Karamürsel'den getirilen od taşları, inşaatın ilk yıllarında daha çok kireç yakmak için oluşturulan ocak ve "köprülük" ve "külhan" adı ile bilinen iki türü kaplamalık ve taşıyıcı sistem malzemesi olarak yer almıştır (Neftçi 2002: 62-63; Özgünler 2007: 9)). Buna dair 7 Ağustos 1767 tarihli bir yazışmada bu camiler için talep edilmiş 4000 adet taşın ancak 400 kadarının gönderilmiş olduğu; kalan miktarın bir ay içerisinde gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir (C. EV: 28/1378).

1766 yılında gerçekleşen zelzele dolayısıyla İstanbul Fatih Camii tahrip olmuş ve müteakiben yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. Mimar Tahir Ağa tarafından 31 Temmuz 1767’de başlatılan inşa süreci (Aslanapa 2004: 469) Nisan 1771’de tamamlanmıştır (Eyice 1995: 245). 20 Haziran 1767 ve 15 Kasım 1767 tarihli emirler üzerine, Cami için gerekli taşların Karamürsel tarafından naklini gerçekleştirmek amacıyla kayıklar (C. EV: 35/1745) ve gemiler gönderilmiştir (C. EV: 35/1744). Aynı nedenlerle İstanbul’da yıkılan diğer selatin camilerinin tamiri için de bu sırada taşlara ihtiyaç duyulmuştur. 4 Eylül 1767 tarihli yazıda bu camiler için Karamürsel’den taban külhanı tabir edilen 2000 taşın siparişi verilmiştir (C. EV: 627/31643).

1766 depreminde hasar gören Fatih ve Eyüp camilerinin temelleri ile Haliç kıyısında bulunan Ahi Çelebi Camii, Adile Sultan Sarayı, Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Kapalıçarşı’nın pencere söveleri (Özgünler 2007: 8) ve Zeyrek Camii’nin kuzey kilisesi saçak kornişleri od taşından imal edilmiştir (Ahunbay 2016: 1801). 18. yy. yapılarından Taksim’de bulunan Taşkılla binasının pencere sövelerinde ve Sepetçiler Kasrı’nın su basmanında od taşlarına yer verilmiştir. 19. ve 20. yy.’da Fener-Balat Bölgesi’nde yapılan yapıların % 90’ında od taşı kullanılmıştır.

2.3.7. Bahçekapı İmaretı

Bahçekapı İmaretı I. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır. İnşasına 1776 yılında başlanmıştır. Burası, mescit olarak da kullanılan medrese, imaret, padişah türbesi, sebil, kütüphane gibi kısımlardan oluşmuştur. Medrese ve kütüphane bölümünde duvarların köşe ve sövelerinde od taşı kullanılmıştır. Ayrıca kütüphanenin ikinci katı taşıyıcı konsolları ile köşeleri destekleyen büyük bloklar od taşından yapılmıştır (Ahunbay 2016: 1800). İmaret için gerekli od taşları Karamürsel’den nakledilmiştir. Taşların yüklenmesine hazırlık olmak üzere Karamürsel’deki iskelenin onarımı için 24 Kasım 1776 tarihinde mahalline emir verilmiştir (C. BLD: 107/5320).

2.3.8. Topkapı Sarayı ve Saray Mutfaklarının Bakım ve Onarımı

Mimar Sinan’ın 1574 yılında Topkapı Sarayının Harem kısmında inşa etmiş olduğu hamamın külhanında od taşı kullanılmıştır (Sönmez 1988: 134). Topkapı Sarayı köşklerinden Sepetçiler Kasrı’nın 1643 tarihinde yeniden inşası sırasında alt kat ayakları ve üst kat duvarlarında od taşı kullanılmıştır (Ahunbay 2016: 1799).

Matbah-ı has ve sair saray mutfığı ocaklarının tamiri için eskiden beri Karamürsel od taşı kullanılmıştır. Buna dair 2 Temmuz 1782 tarihli bir hükümde, söz konusu ocaklar için *mutad-ı kadim ve fiyat-ı miri üzere* taşların kestirilerek İstanbul’a nakledilmesi talebiyle Gebze ve Karamürsel naipleri, taşçılar kethüdası ve ustalarına emir verilmiştir (C. SM: 109/5488.) Daha sonra 6 Eylül 1793 tarihli bir başka emir ile saray binalarında kullanılmak üzere çifte taban, tek taban, köprülük, kapaklık ve diğer od taşı türlerinin Karamürsel’den temini istenilmiştir (C. SM: 141/7056). Zamanın sadrazamının sarayına eklenecek bir oda için gerekli taşlar

ise, taşçı başı⁴ tarafından 4 Mart 1840 tarihli bir yazı ile Karamürsel tarafından talep edilmiştir (C. DH: 273/13603).

III. SONUÇ

Temel bir yapı elemanı olarak taş, ilk çağlardan beri insanların hayatında önemli bir rol oynamıştır. İşlevi, rahat ulaşılabilirliği ve işlenebilirliği bakımından farklı bölgelerde muhtelif taş türleri kullanılmıştır. Bunlardan renkli olanları doğal yapı süslemelerinde öne çıkmışlardır. Erken ısınıp geç soğuyan özelliği dolayısıyla “od taşı” adını alan yeşil renkli volkanik taş ise, iki özelliği yanında kolay işlenebilirliği ile de dikkat çekmiştir. Bu sebeple önemli kâgir yapılar, hanlar, hamamlar, imaretler, türbeler, top döküm fırınları, darphaneler, baruthaneler, evler, saraylar, mutfaklar, dükkânlar, camiler ve benzerlerinde od taşı malzemesine yer verilmiştir.

Od taşı temini işinin organizasyonu, organizasyon problemleri, malzeme özellikleri, çıkarılışı, hazırlanışı, türleri, ebatları, satışı, satış fiyatı, fiyatları oluşturan etkenler, yükleme boşaltma, nakliye ve binalarda kullanımı konusunda kayda değer bir piyasa ve od taşı sanayii oluşmuştur. Bununla beraber, zamanla bozulup kahvrenge bir renk alması, kabarıp dökülmesi ve yüzeyinde oyuk şekiller oluşması da od taşının olumsuzlukları hanesine yazılmıştır.

Anadolu’da yüzyıllar boyunca bir inşaat malzemesi olarak görülmekle beraber, büyük bir başkent olmasına binaen İstanbul’da daha fazla od taşı kullanılmıştır. İstanbul’un od taşı ihtiyacı, yakın mahallerden karşılanmıştır. Bu merkezlerden en dikkat çeken Karamürsel civarındaki od taşı ocakları olmuştur. Erken Bizans Devri’nden Osmanlı Devleti’nin son dönemine, yüzyıllar boyunca, İstanbul’da yeni yapılan veya onarılan önemli binalar, dükkânlar, hanlar, top döküm fırınları, evler, saraylar, mutfaklar, camiler ve benzeri yapıların pek çoğunda Karamürsel od taşına yer verilmiştir. Bizans İstanbulu’nda Ayasofya ve Küçük Ayasofya mabedleri yeşil renkli od taşının kullanıldığı binalar arasındadır. Osmanlı Devri’nde Fatih, Eyüp, Süleymaniye, Sultan Ahmed, Laleli, Nuri Osmaniye vb. pek çok caminin inşasında od taşına yer verilmiştir. Tophane ve Hasköy top ve humbara döküm fırınları, Topkapı Sarayı ve diğer saray mutfakları, Darphane, Baruthane ile bunların dışında yukarıda adı geçen bazı imaretler, hanlar, türbeler Karamürsel od taşının kullanıldığı yapılar olmuştur.

4 İstanbul’daki taşçılar, taşçı başı, yiğit başı, kethüda, usta, kalfa gibi adlarla ayrılmakta idi. Bunlar lonca istemi içerisinde gedik sahipleri olarak teşkilatlanmıştı. 18 yüzyıla bilgili bazı tespitlere göre bu sırada 11 gayrimüslim, 89 Müslim taşçı esnafı şehirde faaliyet göstermekte idi. Şehrin taş ticareti ve bina yapımı organizasyonunda bunların önemli bir yeri vardı. Esnaf dükkânlarında çalışanların toplamı, tabii olarak daha fazla bir yekûn oluşturmakta idi. Bkz. Oya Şenyurt, “Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi”, Şenyurt 1988: 110-115).

KAYNAKLAR

1. Osmanlı Arşivi (BOA.) Belgeleri

- AE. SMST. III. (III. MUSTAFA), nr. 94/7109.
AE. SOSM. III. (III. OSMAN), nr. 89/6841.
C. AS. (Cevdet Tasnifi Askeri Evrakı), nr. 87/4026, 144/6383, 329/13649-2, 417/17309, 420/17428, 993/43400, 1147/50990, 1212/54361, 1222/54861.
C. BH. (Cevdet Tasnifi Bahriye Evrakı), nr. 37/1733, 76/3612, 92/4449.
C. BLD. (Cevdet Tasnifi Belediye Evrakı), nr. 107/5320, 136/6781.
C. DH. (Cevdet Tasnifi Dahilye Evrakı), nr. 273/13603.
C. EV. (Cevdet Tasnifi Evkaf Evrakı), nr. 149/7402, 21/1027, 28/1378, 35/1744, 35/1745, 627/31643.
C. SM. (Cevdet Tasnifi Saray Mutfağı Evrakı), nr. 109/5488, 141/7056.

2. Eserler, Makaleler, Web siteleri

- AKGÜNDÜZ, Ahmed (2006), Said Öztürk, Yaşar Baş, *Kiliseden Müzeye Ayasofya Camii*, İstanbul.
- AHUNBAY, Metin (2006), “Bizans Yapım Teknikleri”, *Geçmişten Geleceğe Anadolu Malzeme ve Mimarlık Sempozyumu*, UIA/ 2005 XXII. Dünya Mimarlık Kongresi, (4-5 Temmuz 2005), İstanbul, ss. 68-78.
- AHUNBAY, Zeynep (2016), “Karamürsel’in Od Taşı ve Tarihi Yapılarda Kullanımı”, *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – II*, Kocaeli, c. III, ss. 1797-1806.
- ASLANAPA, Oktay (2004), *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- ÇELİK, Serpil (2001), *Mevcut belgeler ışığında Süleymaniye Külliyesinin yapım süreci*, İstanbul Teknik Üniversitesi (İ.T.Ü.), Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- EKİNCİ, Savaş, Ömer Ş. Deniz, N. Volkan Gür (2012), “Yapı Kültürü ve Tasarım Verileri Işığında Kâgir Yığma Dış Duvarların Tarihsel Gelişimi”, *6. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu*, (12 – 13 Nisan 2012), Uludağ Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi - Görükle Kampüsü – Bursa, <http://www.catider.org.tr/pdf/sempozyum6/19.pdf>, Erişim Tarihi, 12.7. 2016
- ERİÇ, Murat (1988), “Sinanın 16. Yüzyıl Türk Mimarisi Malzeme Anlayışına Getirdiği Yenilikler”, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul, ss. 113-118.
- EYİCE, Semavi (1995), “Fâtih Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, C. 12, ss. 244-249.
- İnşaat Teknolojisi, Taşın Mimaride Kullanımı* (2013), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KAHRAMAN, Nurfeddin, Refik Arıkan (2016), “Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgelerinde Karamürsel Taşı ve İzmit Bölgesi Diğer Taş Ocakları”, *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve*

Kocaeli Tarihi Sempozyumu – II, Kocaeli, c. III, ss. 1863-1876.

NEFTÇİ, Aras (2002), *Laleli Külliyesi'nin inşaat süreci*, İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

ÖZGÜNLER, Seda Acun (2007), *Tarihi Yapılarda Kullanılan Volkanik Tüflerin Konservasyonu Üzerine Bir Araştırma: Od Taşı Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yapı Bilgisi Programı, Doktora Tezi, Eylül.

SERTOĞLU, Mithat (1986), *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul,

SÖNMEZ, Zeki, *Mimar Sinan İle İlgili Yazmalar-Belgeler*, İstanbul.

ŞENYURT, Oya (1988), “Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi”, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, (METU. JFA 2009/2)*, C. 26, Sayı. 2, ss. 103-122.

[www.tpe.gov.tr/ Turk Patent Enstitüsü /resources/ dosyalar/.../110.pdf](http://www.tpe.gov.tr/Turk_Patent_Enstitusu_/resources/dosyalar/.../110.pdf). Erişim tarihi, 08. 11.2014.